

ESAMMİYYE

(الأسمية)

Mu'tezile âlimlerinden
Ebû Bekir el-Esammî'n
(ö. 200/816)görüşlerini benimseyenlere verilen ad
(bk. ESAM, Ebû Bekir).

ESARET

(bk. ESİR).

ESÂSÜ'L-BELÂĞA

(أساس البلاغة)

Zemahşerî'nin
(ö. 538/1144)kelimelerin terkip halinde
kullanımlarını esas alarak düzenlediği
Arapça mecazlar sözlüğü.

Kur'an-ı Kerim'in anlaşılabilmesi için Arapça'nın fesahat, belâgat, mecaz ve diğer incelikleriyle bilinmesi gerektiğini söyleyen Zemahşerî, eserini bu hususu gerçekleştirmek maksadıyla kaleme aldığını belirtir. Tertibi ve muhtevası bakımından önceki sözlüklerden farklı olan *Esâsü'l-belâğa*'da kelimelerin birinciden başlamak üzere kök harfleri esas alınmıştır. Buna göre her harf bir bab kabul edilerek eser yirmi sekiz bab halinde düzenlenmiş, bu bablardaki kelimeler kendi aralarında alfabetik olarak sıralanmıştır. Rubâî ve humâsî kelimelerin sıralanmasında ise bazı karışıklıklar göze çarpmaktadır. Zemahşerî, aranan kelimenin kolayca bulunabilmesi için bu tertibi tercih ettiğini belirtmektedir.

Eserin malzemesi âyetler, hadisler, meseller, secili ifadeler, ünlü ediplerin sözleri ve anlam kayması sonucu yeni mânalar kazanan kelime ve özel tabirlerden ibarettir. Zemahşerî bu malzeme-yi Arap dili üzerinde yaptığı geniş araştırmalardan, edebî panayırılarda şiir inşad eden şairlerden, çeşitli toplantılarda konuşma yapan hatiplerden, meralarda dolaşan çobanlardan ve yağmacılık yapan haydutlardan, çarşı ve pazarlarda gezen Tihâmeli simsarlardan, suların kuyu başlarında söyledikleri şarkılardan, su kırbaları ve tulumları başında geçen secili konuşma ve atışmalarından, Kays ve Temîm şairlerinin münazara ve müsabakalarında irat ettikleri şiirlerinden, Sakîf ve Hüzeyl elçilerinin birbirlerini susturmak gayesiyle yaptıkları siyasî konuşmalardan, kitap ve risâlelerde rastlanan veciz ve sanat değeri

yüksek sözlerden derlediğini kaydetmektedir. Daha önceki yazılı eserler yanında bilhassa zamanındaki şifahî kaynaklardan da istifade eden Zemahşerî, sözlükçülükte ancak IV. (X.) yüzyıla kadar belli bölgelerde yaşayan Araplar'ın sözleriyle ihticâca (delil olarak kullanma) cevaz verildiği halde kendisi VI. (XII.) yüzyıldaki Araplar'dan da faydalanmak suretiyle bu prensibi geçersiz kılmaya çalışmıştır. Müellifin ele aldığı kelimelerin hakiki mânalarını açıkladıktan sonra özellikle mecazi mânaları üzerinde durması, *Esâsü'l-belâğa*'yı muhteva bakımından diğer sözlüklerden ayıran en önemli farkı teşkil eder.

Yazıldığı günden beri başta İbn Haldûn olmak üzere (*Muḳaddime*, III, 1271) birçok âlimin takdirini kazanmış olan *Esâsü'l-belâğa*, İbn Hacer el-Askalânî tarafından sadece mecazi mânaları alınarak *Ğurâşü'l-Esâs* adıyla ihtisar edilmiş (nşr. Tevfik Muhammed Şâhîn, Kahire 1411/1990), Abdür-raûf el-Münâvî de eseri *İḥkâmü'l-Esâs* adıyla eş-Şîḥâh tarzında tertip etmiştir. Kendisinden sonra lugat yazarlardan sadece İbnü'l-Esîr *en-Nihâye fî ğaribi'l-ḥadîs*'te, Feyyûmî *el-Mişbâhu'l-münîr*'de *Esâsü'l-belâğa*'nın metodunu takip etmişlerdir. Bununla beraber XIX. yüzyılın ortalarından sonra yazılan *Muḥîṭü'l-Muḥîṭ* (I-II, Beyrut 1870), *Aḳrebü'l-mevârid* (I-III, Beyrut 1889-1893), *el-Müncid fi'l-luğa* (Beyrut 1908), *el-Bustân* (I-II, Beyrut 1927-1930), *Mu'cemü metni'l-luğa* (I-V, Beyrut 1377-1380/1958-1960) ve *el-Mu'cemü'l-vasîf* gibi modern sözlüklerin hemen hepsi *Esâsü'l-belâğa*'nın tertip şeklini geliştirerek benimsemişlerdir. Eser, *Tâcû'l-'arûs* gibi bazı sözlüklere bilhassa mecazi mânaların tesbitinde kaynaklık etmiştir.

Esâsü'l-belâğa, İslâm dünyasına matbaanın girmesinden sonra tahkikli ve tahkiksiz olarak birçok defa basılmıştır (Kahire 1299, 1327, I-II, Dârü'l-kütübî'l-Misriyye neşri 1341; Leknev 1311; Haydarâbâd 1324). Eserin Dârü'l-kütübî'l-Misriyye neşriyle yine buna dayanan, Abdürrahîm Mahmûd tarafından hazırlanıp Emîn el-Hülî'nin takdimiyle yapılan neşri (Kahire 1372/1953) daha ilmi ve güvenilir olup Kahire (1972, 1985) ve Beyrut'ta (1965, 1399/1979, 1404/1984) çeşitli yayınevlerince değişik boy ve ebatta basıkları yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, Kahire 1341/1922, I-II; a.e. (nşr. Abdürrahîm Mahmûd), Kahire 1953, Emîn el-Hülî'nin takdimi; İbn Haldûn, *Muḳaddime*, III, 1271; İbn Hacer el-Askalânî, *Ğurâşü'l-Esâs* (nşr. Tevfik Muhammed Şâhîn), Kahire 1411/1990, nâşirin mukaddimesi; *Keşfü'z-ẓunûn*, I, 74; Serkis, *Mu'cem*, I, 973; Brockelmann, *GAL*, I, 348; *Suppl.*, I, 511; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), III, 49; Muhammed Ahmed Ebû'l-Ferec, *el-Me'âcimü'l-luğaviyye*, Beyrut 1966, s. 43-46; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-'Arabî: neş'etühü ve tetavvuruḥu*, Kahire 1968, II, 698-710; İzzet Hasan, *el-Mektebetü'l-'Arabîyye*, Dimaşk 1390/1970, s. 178-183; Ömer ed-Dekkâk, *Meşâdirü't-türâsi'l-'Arabî*, Beyrut, ts. (Dârü's-Şarkî'l-'Arabî), s. 209-214; Ahmed Muhammed el-Hüfî, *ez-Zemahşerî*, Kahire 1980, s. 245-254; Abdülhamid Şelkânî, *Meşâdirü'l-luğa*, Trablsu 1982, s. 673-676; *Ma'al-Mektebe*, s. 57; Ahmed Şerkâvî İkbâl, *Mu'cemü'l-me'âcim*, Beyrut 1407/1987, s. 246-247; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, Tahrân 1991, I/2, s. 319; Yûsuf Abdülğani Abdullah, *Mu'cemü'l-me'âcimü'l-'Arabîyye*, Beyrut 1411/1991, s. 236-239; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Uyânü'l-mu'elleftâf* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Dimaşk 1412/1992, I, 215-216; Muhammed Nebîh Haccâb, "Tevşîku's-şevâhidü'l-mürsele fi Esâsü'l-belâğa", *Mecelletü'l-Baḥşî'l-ilmî ve't-türâsî'l-İslâmî*, III, Mekke 1400/1980, s. 109-131; IV, 149-180; Nihad M. Çetin, "Arap (Edebiyat)", *DİA*, III, 285.

HULÛSİ KILIÇ

Zemahşerî'nin
Esâsü'l-belâğa adlı
eserinin
unvan
sayfasiyla
ilk sayfası
(Süleymanîye Ktp.,
Serez,
nr. 3641)

